

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

 Катерина ПЕТРОВСЬКА

"22" квітня 2025

**ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ
СХИЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ
РЕЧОВИН**

Кваліфікаційна робота бакалавра

Виконавець: здобувачка

першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти, групи м405СР-з

Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітньо-професійна програма:

"Соціальна робота та соціальна педагогіка"

Ольга БОЛДАЄВА

Керівник:

асистентка Алла МЕЛЬНИЧУК

Рецензент:

к. пед. н., доц. Анастасія ПОПОВА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ СХИЛЬНОСТІ ДО НАРКОЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ	7
1.1 Профілактика схильності до вживання підлітками наркотиків як актуальна соціально-педагогічна проблема.....	7
1.2 Особливості підліткової наркоманії: чинники виникнення та наслідки.....	19
1.3. Інноваційні ресурси соціально-педагогічної профілактики схильності до наркоспоживання серед підлітків.....	24
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ СХИЛЬНОСТІ ДО НАРКОЗАЛЕЖНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	37
2.1 Діагностика рівня схильності підлітків до вживання наркотичних речовин.....	37
2.2. Соціально-педагогічна програма профілактики схильності до вживання наркотичних речовин у підлітковому середовищі.....	45
Висновки до другого розділу	51
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Проблема наркоманії серед підлітків набуває масового характеру, тому її дослідженню приділяють увагу чимало фахівців різних сфер: педагоги, психологи, соціологи, працівники медичних установ та правоохоронних органів. Причин явища наркозалежності існує безліч і одна із найбільш актуальних виявляється у тому, що в сучасному світі відбулись значні економічні та соціальні зміни, які торкнулися всіх сфер життєдіяльності людини та наклали значний відбиток на стан суспільства в цілому. В умовах економічної нестабільності, тривалого воєнного стану, наслідків війни молоді люди, підлітки часто стикаються з психологічним тиском, відсутністю стабільної підтримки, що підвищує ризик вживання наркотичних речовин як способу уникнення реальності. Маргінальна молодь, яка знаходяться на територіях, наближених до бойових дій або під постійними обстрілами (Запоріжжя, Дніпро, Харків та ін.) особливо схильні до ризику вживання психоактивних речовин (ПАР). Спровоковані війною та іншими чинниками психо-емоційні реакції, страхи, тривога, депресія поведінкові розлади, а також бажання не відрізнятись від однолітків пов'язані з більш високим ризиком заохочення до вживання психоактивних речовин в підлітковому віці.

У сучасному світі суспільство та суспільні норми знаходяться у стані ціннісно-нормативної дезінтеграції, тобто соціальної аномії, коли звиклі норми і цінності вже не відповідають реальній ситуації життя суспільства, а нові ще не затвердилися, або не до кінця сформувались, що спричинює ментальний хаос підліткової особистості, гальмує нормальний розвиток та соціалізацію, провокує деструктивні рішення.

За оцінками Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркоманії (EMCDDA) в європейських країнах більше 90 млн. осіб є споживачами ПАР. І, незважаючи на те, що Україна перебуває у стані війни з лютого 2022 року у січні 2023р. продовжено співпрацю з Європейським моніторинговим центром з наркотиків і наркотичної залежності (EMCDDA).

Домовленість дозволяє співпрацювати у зборі, обробці, узаальненні та аналізі інформації про ситуацію з наркотиками й алкоголем на національному рівні [17].

За результатами дослідження у 2019 році в рамках міжнародного дослідницького проєкту «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин» (ESPAD: The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs), в Україні зафіксовано поширеність уживання психоактивних речовин підлітками віком від 15-ти до 17 років (учні 2003 року народження) та свідчить про використання ними: канабісу – 2,8 %, марихуани – 8,7%, амфетамінів – 1,7 %, галюциногенів – 2,0 %.. Також підтверджена тенденція більш високого рівня залучення до спроби та вживання марихуани серед підлітків, які мешкають в обласних центрах (11,9%), порівняно з іншими містами України (8,8%) та сільською місцевістю – де показник найнижчий (5,4%). Також вивчення українськими організаціями стану наркотичної та алкогольної ситуації в Україні співпадає з європейським опитуванням [13].

Отже, стан і причини підліткової наркоманії більш глобальні та є результатом політичної, соціально-економічної та екологічної нестабільності суспільства, посилення впливу глобалізації, а також – локальних чинників: несприятливі сімейно-побутові відносини, збільшення доступності наркотичних речовин, деструктивний вплив референтної групи, зміни у змісті ціннісних орієнтацій підлітків, або взагалі їх несформованість.

Негативні наслідки наркоманізації суспільства очевидні: ще більше ускладнення кримінальної ситуації, добування коштів на наркотики злочинним шляхом; долучення до пропозицій рашиських ЗМІ. Підлітки, які споживають наркотики, часто стають джерелом соціальних конфліктів у родині, а також у суспільстві загалом. Це підриває стабільність громад і ускладнює їх розвиток.

Отже, проблема запобігання вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів є досить актуальною проблемою в сучасному світі та предметом дискусій у працях: О. Балакіревої,

І. Богданової, І. Зверєвої, Т. Журавель, С. Максименко, В. Оржеховської, О. Петрик, О. Тютюник, О. Шишова та ін.

Дана тема актуалізується багаторічною політикою держави щодо запобігання розвитку наркоспоживання в суспільстві, а також сучасною Державною стратегією наркополітики на період до 2030 року та затвердженим операційним планом з її реалізації на 2023–2025 роки [31].

Для України молодь - це стратегічний ресурс держави й попередження наркоспоживання забезпечує можливість виховання здорового та свідомого покоління, здатного активно брати участь у відбудові успішної держави. У контексті євроінтеграції Україна має впроваджувати найкращі практики у сфері профілактики наркоспоживання, Це вимагає розробки сучасних підходів, які враховують психологічні, соціальні та освітні аспекти.

Таким чином, профілактика наркоспоживання серед підлітків в Україні є актуальною та невідкладною задачею, яка потребує комплексного підходу: активної участі держави, громадянського суспільства, освітніх закладів, сімей та актуалізується на основі таких протиріч:

- між усвідомленням існування проблеми та необхідністю її подолання;
- між відсутністю ефективних моделей антинаркотичного виховання, з одного боку і потреби в розробці. реалізації інноваційних ресурсів профілактики, просвітництва, які б відповідали тенденціям сучасності з іншого боку.

Тому, зазначена проблема вимагає пошуку нових шляхів профілактики схильності до вживання наркотиків у населення, зокрема в контексті даної роботи – серед підлітків. Актуальність досліджуваної проблеми, з урахуванням визначених протиріч, обумовили вибір теми дослідження: **«Діяльність соціального педагога з профілактики схильності підлітків до вживання наркотичних речовин».**

Мета дослідження: розробити соціально-педагогічну програму з профілактики схильності до вживання наркотичних речовин у підлітків.

Для реалізації обраної мети передбачається вирішення наступних **завдань:**

1. З'ясувати стан дослідженості профілактики проблеми підліткової наркоманії в соціально-педагогічній теорії та практиці.
2. Визначити характерні особливості явища підліткової наркоманії.
3. Вивчити ризик схильності підлітків до вживання наркотичних речовин.
4. Розробити соціально-педагогічну програму з профілактики схильності до наркозалежності у підлітковому середовищі.

Об'єкт дослідження: процес профілактики схильності до вживання наркотичних речовин у підлітків.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови профілактики схильності підлітків до наркозалежності.

Методи дослідження – *теоретичні*: аналіз, синтез, узагальнення, систематизації; *емпіричні*: опитування, тестування, методи математичної обробки даних.

Емпірична база та контингент дослідження: Запорізька гімназія № 92 Запорізької міської ради.

Практичне значення в одержанні результатів полягає у формуванні розуміння профілактики як методу роботи соціального педагога зі схильністю підлітків до вживання наркотичних речовин.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної джерел і додатків. Список використаних джерел налічує 41 найменування. Загальний обсяг роботи - 67 стор., основний зміст роботи викладено на 53 сторінках; 3 рис., 4 додатки, 2 таблиці (в додатках).

ВИСНОВКИ

У даній роботі було здійснено теоретико-методологічне та емпіричне дослідження соціально-педагогічної профілактики підлітків, які мають схильність до вживання наркотичних речовин. Отримані в процесі дослідження теоретичні та емпіричні дані свідчать про досягнення мети дослідження, вирішення дослідницьких завдань, та дають змогу сформулювати відповідні висновки:

1. Визначено, що проблема наркозалежності розуміється як форма девіантної поведінки та проявляється у фізичній або психічній залежності від наркотичних засобів, які поступово приводять підлітковий організм до виснаження, як наслідок – виникає соціальна дезадаптація особистості, дезінтеграція, прояви аморальної та делінквентної поведінки.

2. Доведено, що процес соціально-педагогічної профілактики буде ефективнішим при застосуванні й використанні технік, форм та методів роботи, які мають інноваційну складову та реалізуються в інтерактивному форматі.

3. Виявлені емпіричні данні в процесі реалізації констатувального експерименту показали схильність до вживання наркотичних речовин у 30% опитаних, що й обумовило потребу створення соціально-педагогічної програми профілактики.

4. Розроблено соціально-педагогічну програму «Профілактика схильності до вживання наркотичних речовин в підлітковому середовищі», направлену на зменшення рівня схильності підлітків до вживання наркотичних речовин.

5. Обґрунтовано ефект зменшення рівня схильності підлітків до вживання наркотичних речовин (або потягу до них) через інноваційний зміст та інтерактивні форми, методи запропонованої соціально-педагогічної програми профілактики.

6. Ефективність впровадження програми важлива для сьогоденного дня та для майбутнього української держави. У післявоєнній Україні

соціально-педагогічна профілактика схильності підлітків до наркозалежності набуває особливого значення. Її основною метою є формування свідомої та здорової позиції молоді щодо власного способу життя, сприяння усвідомленому вибору позитивних мотивів, моделей поведінки та діяльності. Важливим аспектом є розвиток прагнення підлітків до здорового способу життя, особистісного зростання та загального зниження рівня ризику наркозалежності в кожного з них. 7. Подальші дослідження мають зосередитися на вдосконаленні змісту та інструментарію інноваційних форм, методів і технологій, спрямованих на профілактику вживання наркотичних речовин, що є критично важливим для відновлення та розвитку здорового суспільства у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданова І. М. Профілактика алкоголізму та наркоманії: соціально-психологічний аспект / І. М. Богданова // Соціальна педагогіка: навчальний посібник / А. Й. Капська. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 178–196.
2. Всесвітня доповідь про наркотики 2017: веб-сайт. URL: http://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2017/June/world-drug-report-2017_-29-5-million-people-globally-suffer-from-drug-use-disorders--opioids-the-most-harmful.html (дата звернення: 10.01.2025).
3. Горемикіна Ю. В. Інноваційні практики соціальної роботи з вразливими групами населення в Україні / Ю. В. Горемикіна // Демографія та соціальна економіка. – 2020. – № 3 (41). – С. 91–110.
4. Горемикіна Ю. В. Україна на шляху до Європейського Союзу: інновації у сфері соціальних послуг / Ю. В. Горемикіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – Т. 1. – С. 101–104.
5. Діденко Г. Особливості впливу психоемоційних станів на формування девіантної поведінки підлітків і вчинення дрібного хуліганства / Г. Діденко // Юридична психологія. – 2023. – № 2 (33).
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [Алексеев Т. Ф. та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Звереві ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Інститут проблем виховання НАПН України [та ін.]. – Київ ; Сімферополь: Універсум, 2012. – 535 с.
7. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності / Т. В. Журавель. – Київ: Академвидав, 2013. – 312 с.
8. Журавель Т. В. Сутність та види соціально-педагогічної профілактики ВІЛ-інфекції серед неповнолітніх ув'язнених / Т. В. Журавель // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 2. – С. 62–70.

9. Загальна соціологічна теорія / Н. В. Рожанська, О. М. Дрожанова, О. А. Онофрійчук ; за наук. ред. І. А. Мейжис, В. Л. Гавелі. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. – 336 с.

10. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори"» // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № ... URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG2EX00A> (дата звернення: 10.01.2025).

11. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38–39. – Ст. 380. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141556> (дата звернення: 10.01.2025).

12. Зверева І. Д. Теорії соціальної педагогіки / І. Д. Зверева // Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверевої. – Київ: Центр навчальної літератури, 2008. – 348 с. – С. 292–294.

13. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року). – Київ, 2022. – 77 с.

14. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти: монографія / за наук. ред. д. пед. н., проф. Л. З. Ребухи. – Тернопіль: ЗУНУ, 2022. – 143 с.

15. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: навчальний посібник / А. Й. Капська. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.

16. Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи) : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990 № 45/112.

17. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О. М. Балакірева (кер. авт. кол.), Д. М. Павлова, Н.-М. К. Нгуєн, О.

Г. Левцун, Н. П. Пивоварова, О. Т. Сакович, О. В. Флярковська. – Київ: ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2019. – 214 с. – С. 41–42.

18. Лист Міністерства освіти і науки України від 11.04.2011 № 1/9-259 «Щодо посилення боротьби проти розповсюдження та вживання психоактивних речовин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-259736-11#Text> (дата звернення: 10.01.2025).

19. Максименко С. Д. Актуальні питання профілактики наркоманії / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 10. – С. 1–4.

20. Максимова Н. Основи психології девіантної поведінки: підручник. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 439 с.

20. Скринінговий тест на зловживання наркотиками (Drug Abuse Screening Test – DAST): веб-сайт. URL: <https://sites.google.com/site/test300m/dast> (дата звернення: 24.02.2025).

21. Міщик Л. І. Соціальна робота з різними групами клієнтів. – Київ: Каравела, 2013. – 82 с.

22. Наркозалежність – це хвороба, а не злочин: веб-сайт. URL: <https://phc.org.ua/news/narkozalezhnist-ce-khvoroba-ne-zlochyn> (дата звернення: 24.02.2025).

23. Наркоманія в Україні: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Наркоманія> (дата звернення: 28.02.2025).

24. Наслідки вживання наркотиків у підлітків: веб-сайт. URL: <http://21med.by/index.php/polezno-znat/bolshe-ssylok/22profilakticheskie-meropriyatiya/473-narkotiki-i-molodezh> (дата звернення: 28.02.2025).

25. Організація роботи з попередження вживання психоактивних речовин серед учнівської та студентської молоді: метод. рек. / Т. С. Беглова, О. Л. Брусенко, Т. В. Журавель; за ред. Т. В. Журавель. – Київ: ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2013. – 86 с.

26. Оржеховська В., Ковганич Г. Концептуальні підходи до виховання в умовах сьогодення / Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. – 2010. – № 4. – С. 14–23.

27. Петрик О. Методичні аспекти профілактики й раннього виявлення шкідливих звичок у дітей та підлітків / О. Петрик // Педагогічний пошук. – 2008. – № 3. – С. 73–76.

28. Потоцька Ю. В., Зайкіна О. П. Соціальний педагог у школі. Рекомендації для початківця: посібник. – Київ: Шкільний світ, 2017. – 112 с.

29. Причини шкільної неуспішності: веб-сайт. URL: <https://gymnaziya-yugorsk.edusite.ru/p115aa1.html> (дата звернення: 28.02.2025).

31. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-p#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

32. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи: навч.-метод. посіб. / Н. І. Рудкевич. – Львів: Растр-7, 2021. – 324 с. – С. 275–282.

33. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету: монографія / І. Б. Савельчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. – 375 с.

34. Соціальна педагогіка: підручник. 4-те вид., випр. та доп. / за ред. проф. А. Й. Капської. – Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.

35. Чудовська І. Соціологія масових комунікацій: навч. посіб. – Київ, 2021. – 235 с.

36. Теслюк В. Сутність соціально-педагогічної роботи: термінологічний словник-довідник. – Київ: НАКККіМ, 2011. – 145 с.

37. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників: монографія / О.

В. Тютюнник; за наук. ред. І. Д. Зверєвої, А. Й. Капської. – Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 336 с.

38. Чернишев А. С., Саричев С. В., Гребеньков Н. Н. Методика викладання психології: сучасні технології. – Москва: Юрайт, 2019. – 157 с.

39. Шишова І. О. Профілактика наркоманії серед підлітків у виховному процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук / І. О. Шишова. – Херсон: Херсон. держ. ун-т, 2004. – 24 с.

40. Форум-театр: веб-сайт. URL: <https://gender-ua.org/forum-teatr> (дата звернення: 28.02.2025).

41. Форум-театр як актуальний метод профілактики залежності: веб-сайт. URL: <http://nond-nn.ru/forum-teatr-profilaktika-zavisimosti/> (дата звернення: 28.02.2025).